

"רוח צפונית": הצלחת המערכה של המורדים בסוריה בהקשרי רוח לחימה

תא"ל סמואל בומנדיל, קצין החינוך והנוער הראשי
סא"ל (מיל) אור פז עברי, מג"ד שריון במילואים ואע"צ בחיל החינוך והנוער
15.05.2025

משבר בפיקוד

מורל

לוחמה פסיכולוגית

מערכת המורדים נגד צבא סוריה בסוף 2024 משמשת מקרה
בוחן יוצא דופן להבנת תפקידם של מורל ורוח לחימה בעימותים
צבאיים. בעוד המורדים הצליחו לאחד כוחות סביב מטרה
משותפת, הפגינו לכידות ארגונית, תיאום אסטרטגי ושימוש
מתקדם בלוחמה פסיכולוגית ותודעתית, סבל הצבא שמנגד
משחיתות עמוקה, מתנאי שירות קשים, מחוסר אמון במפקדים
ומבידוד יחסי. בתוך כך, נבחנות גם השלכות אפשריות שנוגעות
לישראל, הן מבחינת חשיבות השמירה על צבא שמייצג את כלל
החברה הן בנוגע לחוסנו הרעיוני והמבצעי מול אתגרי העתיד

"הדגל שלנו מנצח". לוחמי היאת תחריר אלשאם (הרשות לשחרור אלשאם) מתוך ערוץ טלגרם של הארגון

הסופר ארנסט המינגווי אמר פעם: "זה קורה בשתי דרכים – בהדרגה, ואז בבת אחת". בשלהי 2024 יצאו ארגוני מורדים בהובלת היאת תחריר אלשאם (הרשות לשחרור אלשאם, להלן HTS) למערכה נגד צבאו של בשאר אלאסד בסוריה. המערכה כללה שני מבצעים מרכזיים: "הרתעת תוקפנות" בהובלת HTS, ו"שחר החירות" בהובלת כוחות, בעיקרם סוריים, שקיבלו חסות מתורכיה. תוצאתה: קריסת כוחות אלאסד בערים מרכזיות כמו חלב וחמא. תוך ימים ספורים נפלה גם דמשק, והנשיא נמלט לרוסיה עם בני משפחתו.

התורה הצבאית הנהוגה בצה"ל נעה בחופשיות מסוימת בין המושגים "רוח לחימה" ו"מורל". בספרות התורתית הרשמית מופיעה הגדרת המושג כדבוקה אחת: "רוח לחימה (מורל)",¹ כאשר במקום אחר נכתב "לגורמי העצמה הצבאית שלושה מרכיבים: מרכיב תפיסתי, פיזי ומורלי. המרכיב המורלי [...] הוא גורם משפיע מרכזי על פעולתו (של האדם) בשדה הקרב [...] נהוג לכנות מרכיב זה בשם רוח לחימה".² עם זאת, השימוש במושג "רוח לחימה" הוא יותר מאשר מורל במובנו הפשוט. בין השאר משום שרוח לחימה מקפלת בין השאר את "העוצמה הנפשית" ו"הרצון הבוטח והנחוץ", המופיעים בהגדרות תוה"ד, ושני אלה מקפלים בהם יותר מאשר "מזג טוב" או "תחושת ביטחון של הגייסות", כפי שעשוי לעלות מתוך המילה.

מתקפת המורדים בדצמבר 2024 שיקפה את הפער התהומי במורל של הצדדים: בעוד המורדים הפגינו אחדות, מנהיגות אפקטיבית ותחושת מטרה משותפת – צבא סוריה קרס תחת עומס השחיתות, ההזנחה וחוסר האמון הפנימי.³ בעוד המורדים הפגינו תכנון אסטרטגי מוקפד, ויצרו מהלומות פסיכולוגיות ותודעתיות אפקטיביות, שילם צבא אלאסד את מחירה של שחיתות מערכתית, יחס משפיל ומבזה לחייליו וחוסר לכידות יסודי.⁴

במאמר זה נמחיש באמצעות ניתוח סיפורים אישיים ותהליכים מערכתיים, את תפקידה המכריע של רוח הלחימה בעיצוב תוצאות העימות ובקריסת המשטר, לצד גורמים נוספים. כמו כן, ננסה להרחיב את הידע הקיים בנוגע להשפעה הישירה של גורמים שונים על רוח לחימה זו ונבקש לעורר שיח וחשיבה על ההשלכות האפשריות של הנושא בכללותו על ישראל וצה"ל נוכח האתגרים שבפניהם. הדמיון בין צה"ל לכל אחד מהצדדים במערכה רופף, בלשון

המעטה. מצד אחד צבאו של משטר עריץ ומצד אחר ארגוני מורדים מרובי פנים שצור המחצב של חלקם הוא אידיאולוגיית טרור קיצונית מהמסוכנות שבאזורנו. לצד זאת אנו מאמינים כי הן מתוך הרחקת עדות הן כבסיס להבנת רוח הלחימה של אויבינו, אפשר וצריך ללמוד מההיבטים השונים של רוח הלחימה כפי שבאו לידי ביטוי במערכה.

קיצור תולדות המהפכה

למעלה מחמישה עשורים נמשך שלטון משפחת אלאסד בסוריה. למעשה, עד מלחמת האזרחים שפרצה באביב 2011, האיום המהותי היחיד על השלטון היה מרד "האחים המוסלמים" שפרץ שש שנים לאחר עליית חאפז' אלאסד לשלטון. על אף שהתמוטטות המשטר התרחשה בשלהי 2024, תוך תריסר ימים, יש להזכיר כי המחאה בסוריה פרצה כחלק מאירועי "האביב ערבי". כעבור זמן קצר הסלימה המחאה והפכה למלחמת אזרחים. היא גררה מעורבות של כוחות אזוריים – סעודיה, קטר, טורקיה, איראן וחזבאללה במסגרת המאבק הסוני-שיעי, וכן כוחות בין־לאומיים דוגמת רוסיה וארצות הברית.

החל ב־2013 הצטרפה חזבאללה למערכה לטובת אלאסד, וב־2015 התערבו רוסיה ואיראן וסייעו למשטר להחזיר את שליטתו במרבית שטחי המדינה עד 2017, ולהמשיך ולהחזיק בהם עד 2024. עם זאת, מ־2022 הצטמצמה התמיכה הרוסית באלאסד בשל הסטת הקשב שלה למלחמתה באוקראינה. סיבה נוספת, יש להניח, היא שהרוסים זיהו את הדינמיקה המתפתחת של התקדמות המורדים עם תחילת המערכה, ובחרו שלא להגדיל את ההימור ולהשתתף במתקפת נגד כושלת. בעניין ההשפעה והשותפות האיראנית התמונה מורכבת יותר. ככל הנראה פעולות ישראליות ממוקדות במסגרת המב"ם, סיכולו של מפקד כוח קדס קאסם סלימאני בידי האמריקנים ומשבר כלכלי מתמשך, הקשו על יכולתה למקסם את כוחה בסוריה. בה בעת הפעולות הישראליות נגדה, נגד חזבאללה ונגד כוחותיה בסוריה, החלישו אותה ואילצו אותה לשנות את פריסת שלוחיה במדינה.⁵ שינויים אלה הותירו את צבא סוריה בעמדה חלשה יחסית לשנים האחרונות.

נוסף על כך הצבא הסורי התמודד עם שחיתות נרחבת בשורותיו, שהתאפיינה בין השאר במינויים על בסיס נאמנות ולא כישורים, בניצול משאבים צבאיים למטרות פרטיות, במכירת אספקה צבאית בשוק השחור ובגביית שוחד מאזרחים ומנהגי משאיות במעברי ביקורת – מה שהחליש אותו מבחינה לוגיסטית ומבצעית כאחד, ושחק את האמון של האוכלוסייה בו.⁶ הכלכלה הסורית נפגעה קשות מסנקציות אמריקניות ואירופיות, שהובילו לעוני עמוק שאף פגע בעקיפין ביכולתו של הצבא להחזיק את כוחותיו. לכך תרמו משברים נוספים: מנזקים כלכליים הקשורים ישירות למלחמת האזרחים ועד קורונה ורעידות אדמה. המשבר המתמשך ערער למעשה את "השיטה" האסדית של תגמולים והטבות למקורבים תמורת תמיכה ונאמנות. בה בעת, הכרעת דאעש וצמצום כוחו בסוריה ובעיראק סייעו לצמצום החשש של העם הסורי והנהגתו מפני קריסת המשטר. מן העבר השני נראה כי המערכה שהובילו ארגוני המורדים הביאה לידי ביטוי היגיון מערכתי שכלל התקדמות מהירה, רבת עוצמה, מכמה כיוונים בו בזמן, תוך תיאום אסטרטגי עם קבוצות מורדים בצפון, בדרום ובמזרח.

הפגנה בדמשק נגד המשטר, אפריל 2011. מקור: flickr shamsnn

רוח לחימה כגורם מרכזי בעיצוב המערכה

אחרי 13 שנים של מלחמה סבל צבא סוריה מתלות כבדה בבעלי ברית זרים, מתנאי שירות קשים, מפחד מתמיד מענישה ומסנקציות. המורדים זכו לסיוע משמעותי מתורכיה וממדינות נוספות, אך בלי שהדבר ייפגע בתנופת התקפתם ובגמישותם. הם השכילו להתאחד סביב מטרה אידיאולוגית משותפת, על אף המוצא המגוון של חברי הארגונים השונים והחזון השונה שאחזו בו ביחס לסוריה, ומתוך כך הצליחו לאפשר שילוב ייחודי של תכנון ותיאום אסטרטגי. כמו כן, הם הבינו היטב את חשיבות הלוחמה הפסיכולוגית במערכה וניצלו את הרשתות החברתיות ככלי תעמולתי מרכזי. בין השאר הצליחו לערער את האמון של חיילי המשטר ובני בריתו על ידי קמפיין ממוקד שהוביל לעריקות המוניות, הן של אנשי צבא הן של תומכי המשטר מקרב האוכלוסייה. חלק מהמסרים טענו שלנכנעים לא יאונה כל רע, ובה בעת הפיצו תמונות של הרוגים ושבוים, כולל של מפקדים וחיילים איראנים ורוסים.

הזנחה, שחיתות, דלות

דוגמה הממחישה את מצבו העגום של הצבא הסורי אפשר למצוא במרחבי המוצבים הסוריים הצמודים לגבול עם ישראל. לצה"ל יהיה תמיד מקום להשתפר ביחס לתנאים שהוא מספק לחייליו בסדיר ובמילואים, ודאי בתקופת מלחמה וכאשר מדובר בשהייה ארעית. ואולם הזעזוע שעלה מדברי מפקדים וחיילים בצה"ל, שנכנסו למוצבי הגולן והחרמון בדצמבר 2024 ונחשפו לרמת העליבות בתחזוקה ובתנאי השירות, משקף במעט את היחס שניתן למשרתים הסורים

ששהו בהם עד לאחרונה. עדויות שונות תומכות בתמונת המצב בנוגע למחסור בציד חיוני ובתחזוקה לקויה ברחבי הצבא הסורי, ונראה כי אלה שיחקו תפקיד מכריע בתחושת הפגיעות והייאוש בקרב החיילים. קולונל אחמד, קצין לשעבר בדיוויזיה המשורינית ה־4, ציין בשיחה עם עיתון הטלגרף הבריטי כי: "הצבא הסורי כולו התקיים רק על הנייר".⁷ ציוד לחימה שהיה רשום במלאי לא היה בפועל, והחיילים נאלצו להתמודד עם תנאי שירות קשים ומחסור באמצעים בסיסיים. עבודות כפיים מפרכות בתנאי מזג אוויר קשים גרמו לרבים מהם להרגיש שנזנחו על ידי המערכת.

חלק מהטענה כי הצבא הסורי התקיים רק על הנייר קשור לשחיתות מערכתית שפשטה ברחבי הצבא, והייתה גורם נוסף ששחק את המורל ופגע באמון החיילים במשטר.⁸ זוהר, חייל סורי לשעבר, סיפר כיצד קצינים גנבו ומכרו ציוד צבאי, כולל גנרטורים ודלק, למען רווח אישי. "כל מה שעניין אותם היה להשתמש במעמדם כדי להעשיר את עצמם".⁹ תחושת הבגידה מהמפקדים, נוסף על תנאי החיים הקשים והמשכורות הזעומות, הפכו את החיילים לציניים ולחסרי נאמנות למשטר – מה שהוביל לירידה בנכונותם להילחם.¹⁰ השכר הנמוך ותנאי החיים של חיילי צבא סוריה עלו שוב ושוב בעדויות כבעלי השפעה על המורל. פרחאן אלח'ולי, חייל בצבא אלאסד, תיאר מצב שבו השתכרו 500 אלף לירות סוריות (שווה ל־40 דולר) בלבד בחודש – סכום שלא הספיק אפילו לקיום בסיסי.¹¹ לעיתים קרובות נשדדו מנות המזון לפני שהגיעו ליעדן, ובמקרים מסוימים תיארו חיילים במזרח סוריה כיצד נאלצו להישען על עזרה מחיילים עיראקים שחלקו עימם מזון מתוך רחמים.¹²

מצבא עם לצבא בקריסה

במשך שנים היה צבא סוריה עמוד תווך מרכזי של שלטון אלאסד, עוד מראשית שלטונו של חאפז. עם פרסום החוקה החדשה ב־1973 הונהג בסוריה חוק גיוס חובה למשך שנתיים לכל גבר מגיל 18. צעד זה יצר צבא רב־עדתי ששיקף במידת מה את החברה הסורית כולה, תוך הפיכת השירות הצבאי למנגנון מוביל לקידום ולמוביליות חברתית, במיוחד עבור צעירים מהעיר ומהפריפריה.¹³ מציאות זו הייתה רחוקה מלהיות אידיאלית או שוויונית בהזדמנויות שהעניקה לצעיר המתגייס, שכן ליבת הפיקוד הבכיר נועדה בעיקר לבני המיעוט העלווי, שמשפחת אלאסד השתייכה אליו. ועדיין, אלאסד האב ראה בצבא כור היתוך של ממש עבור החברה, שהיה נכון במידה מסוימת עד מלחמת האזרחים. ב־2011 כלל צבא סוריה כ־220 אלף חיילים סדירים וכ־300 אלף אנשי מילואים. במהלך מלחמת האזרחים איבד כחצי מכוח האדם שלו בשל ריבוי ההרוגים, הפציעות והעריקות. כל אלה הובילו לשילוב מתנדבים, בעיקר מאיראן, מחזבאללה וממיליציות שיעיות מאפגניסטאן, מפקיסטאן, מעיראק ומהודו. עם הזמן קיבלו רבים מהם אזרחות סורית ומגורים במדינה. רפורמה ביולי 2024 בחוק הגיוס הסורי קבעה למעשה כי מעמדם של המתנדבים יוסדר כחלק בלתי נפרד מצבא אלאסד.

כחלק מהשינויים תכנן משרד ההגנה הסורי לצמצם את כוח המילואים בשלבים עד סוף 2025, כולל שחרור משרתים מעל גיל 40 וצמצום משך שירות המילואים לשנתיים בלבד, מתוך כוונה לבסס את הצבא בעיקר על מתנדבים. זאת בהמשך לשנים של הגדלת המעורבות של הרוסים והאיראנים בנעשה בצבא, שהגבירה ממילא את תחושת הניכור של העם כלפיו. הלכה למעשה, הרפורמה הייתה סופו של מודל צבא העם או כור ההיתוך בגרסה הסורית שלו. כפי שסיכם זאת ד"ר יהודה בלנגה: "כל ממד לאומי שהיה בו יימחק [...] בסוריה יקום צבא טרור בשירות איראן שקציניו הבכירים מחויבים בנאמנות לטהרן, ולא למדינה הסורית". על פי

הצהרת בשאר אלאסד: "המולדת לא שייכת למי שגרים בה, ולא למי שיש להם דרכון או אזרחות שלה – אלא למי שמגינים ושומרים עליה".¹⁴

חלק מרוח הלחימה קשור גם ליכולתו של הצבא לשאוב עוצמה, חוסן ואמון מהחברה שהוא בא ממנה.¹⁵ שנים של מלחמת אזרחים, שילוב מיליציות זרות וההחלטה החוקתית, הביאו להחלשה בפועל של הזיקות בין הצבא לחברה, ולשחיקת יכולתו של החייל הסורי להזדהות עם הצבא כמייצג המדינה וזהותה הלאומית. נוסף על כך, במעגל ההזדהות עם המשטר, ובפרט עם הנשיא, ככל שנחשפו מעשי השחיתות והזוועה של ראשי המשטר, בייחוד של בשאר ובני משפחתו, נשחק מעגל התמיכה של החיילים בנשיא כמנהיג וכמפקד העליון של הצבא. התוצאה המצרפית של השחיקה היא שהיכולת לתחזק במשך זמן צדקת דרך, עוצמה רעיונית ו"לשם מה" ברור, וכל זאת במציאות מתמשכת של מלחמת אזרחים במסגרת דיקטטורית, הפכה במהלך השנים לקשה עד כדי בלתי אפשרית.

פחד, תיעוב וחוסר אמון: משבר בפיקוד בצבא הסורי

גורם נוסף שהשפיע על רוח הלחימה של החיילים הסורים נוגע לאווירה ששררה בחלק מהיחידות, בדגש על האקלים הפיקודי וסגנון המנהיגות. הם התמודדו עם פחד מתמיד מעונשים על אי עמידה במשימותיהם, לצד החשש מפני נפילה בידי כוחות האויב, ומפרוץ מלחמת האזרחים – מיליציות אסלאמיסטיות עם דימוי לא חיובי על היחס לשבויים. בראשיתה של מתקפת המורדים – שלהי נובמבר 2024 – נראה היה כי קרסו מחסומים פסיכולוגיים רבים שנשענו על משמעת שטחית וחיצונית, המבוססת על ענישה והרתעה מהמפקדים, וככל שהתקדמה המתקפה קרסה מערכת הפו"ש של צבא סוריה בפועל. חיילים רבים נותרו בשטח ללא פקודות ברורות או אסטרטגיית הגנה מסודרת. עדות לכך אפשר למצוא בדבריו של קולונל אחמד, שתיאר את הכאוס ששרר במהלך נפילת חלב: "לא היה שום דבר ברדיו. לא היו פקודות מקצינים בכירים. פשוט שתיקה".¹⁶

מי שטעם את טעמו של שדה הקרב יודע לומר עד כמה הבדידות היא התגלמות האימה, ועד כמה היא קשורה באופן עמוק לאימת המוות. מעטים הם הגורמים שיכולים לפרק כוח לוחם כמו תחושת הנטישה והבדידות. על כן אויב המודע לנקודת תורפה שכזו ואף יודע לנצל, נקל יהיה בידו לשבור את רצונו של הצד האחר. עדויות מהשטח סיפרו על פקודות במכשירי הקשר לנטוש עמדות, להשליך את הנשק ואף לוותר על המדים, כאשר לעיתים הקול שהעביר את הפקודות לא היה מוכר. בין שמדובר בקולות מתוך צבא סוריה שקראו להתפרקות מבפנים ובין שמדובר במורדים שפרצו לרשת הקשר, ברור שהחווייה לא השרתה ביטחון בקרב הגיסות. אחד הלוחמים תיאר כיצד חיילים שיחדו את קציניהם כדי להימנע משירות, וכשהחלה מתקפת המורדים נטשו הוא וחבריו את העמדות. "הסתכלתי אחורה וראיתי את כולם הולכים מאחוריי. כשראו מישהו בורח, כולם התחילו לזרוק את נשקם ולברוח".¹⁷

אחדות מטרה ולכידות ארגונית

מנגד, אפשר לזהות חוזקות שתרמו להצלחת מחנה המורדים במערכה. אחד היתרונות החשובים ביותר הוא יכולתם להפעיל מאמץ שיש בו עוצמה ולכידות פנימית הן מבחינה רעיונית-אידיאולוגית הן מבחינת המנהיגות, הפו"ש והתיאום האסטרטגי. לראשונה זה 13 שנים הצליחו להניח את המחלוקות בצד ולהתאחד אד"הוק סביב מטרה מרכזית אחת

משותפת: הפלת המשטר. אחדות המטרה חיזקה את הלכידות בין הפלגים השונים בקואליציית המורדים, והובילה להגברת המחויבות למאבק, לחידוד המוטיווציה וליכולת לפעול יחד.¹⁸ כך למעשה צמצמו את חסרונם המובהק – היותם מפוצלים ארגונית ורעיונית. בשל אותה אחדות ובסיוע כוחות חיצוניים (למשל תורכיה) הם הצליחו להוציא לפועל, בהובלת HTS, מנהיגות אפקטיבית ותיאום אסטרטגי יוצאי דופן, שהובילו לשיפור בכוחם וביעילותם. בהקשר זה פעלה HTS לאיחוד הכוחות תחת מבנה פיקודי מאוחד וחדר מבצעים מרכזי. המורדים התמקדו בתיאום תקיפות מדויקות ובכיבוש ערים אסטרטגיות כמו חלב וחמא, מה שאפשר להם לפגוע ישירות בלוגיסטיקה ובתקשורת של צבא סוריה. גישה זו לא רק שחיזקה את תחושת הביטחון והמוטיווציה בקרב כוחותיהם, אלא ערערה את תחושת היציבות בקרב החיילים הסורים, שהחלו לחוות חוסר אמון ביכולתם לעמוד בפני מתקפה כה מסודרת וממוקדת.¹⁹ המורדים השקיעו זמן ומשאבים בפיתוח יכולותיהם הטקטיות, והחדירו משמעת לשורותיהם.²⁰ מבנה פיקודי היררכי ומסודר, לצד תכנון אסטרטגי מתואם, העניקו להם יתרון בשדה הקרב, העלו את ביטחונם העצמי ושיפרו את מורל הכוחות.²¹

ואכן, ההצלחה הראשונית תרמה להישגיהם בשדה הקרב, שכן להתקדמותם המהירה, ובמיוחד לכיבוש המהיר של חלב, הייתה השפעה פסיכולוגית עמוקה.²² בין השאר בשל היותה סמל חשוב כמעוז התנגדות מרכזי שנפל לידי של אלאסד בדצמבר 2016. הניצחון בחלב ואלה שבאו אחריו המחישו את כוחם של המורדים, העניקו להם עידוד וגרמו לדמורליזציה בצבא סוריה. המחשת פגיעותו של המשטר באמצעות קצב ההתקדמות המהיר, העוצמה הסמלית של נפילת חלב והעובדה שלא נרשמה התנגדות מהותית מהצבא הסורי, הגבירו את נחישות המורדים לנצל את יתרוןם ולהבטיח ניצחון מוחץ. יש אפשרות סבירה שהמורדים כלל לא האמינו שיגיעו עד דמשק ויפילו את המשטר אלא התכוונו למהלך מוגבל יותר, ואז הגבירו אותו תוך ניצול הצלחתם בימים הראשונים.

חיילים מצבא אלאסד לאחר שערקו לשורות המורדים

רשתות חברתיות ולוחמה פסיכולוגית

השפעה פסיכולוגית נוספת, פרי תכנון מוקדם של המורדים, נבעה מהשימוש ברשתות

החברתיות ככלי מרכזי להפצת תעמולה ולפגיעה במורל. המורדים נשענו על ידע קודם, וכבר בשלבים המוקדמים של הלחימה הפיצו סרטונים שתיעדו כניעות ועריקות של חיילי צבא סוריה. צעד זה שחק את אמינות המשטר, ערער את נחישות חייליו להילחם ותרם להצלחת מסע הכיבושים של HTS ושותפיה. שתי מגמות סותרות במידת מה בנוגע ליחס המורדים לאויב, ולהשפעתו על רוח הלחימה של צבא סוריה: מצד אחד שמה של HTS כקבוצה שנקטה אכזריות בעבר כלפי שבויים.²³ רבים האמינו לפני המתקפה כי אם ייתפסו – ייהרגו ללא רחמים. בפועל נראה שהארגון הקפיד במודע במהלך המערכה להתרחק מהדימוי הדאעשי, ולהבדיל מסרטוני הזוועות מימי הח'ליפות האסלאמית, עם פרוץ המתקפה שמו המורדים דגש על תיעוד של כניעה מרצון.²⁴ כרוזים שהפיצו ברשתות החברתיות ופיזית בשטח קראו לכוחות להניח את נשקם והתחייבו שלא יאונה להם כל רע: "בשם אללה הרחמן והרחום. חייל או קצין, אם ראית את כוחות [המורדים] מגיעים אליך, עליך לבצע את השלבים הבאים: הנח את נשקך ואל תבזבז את זמנך בהתנגדות; צא משטח האויב בשלווה והרם את ידיך. [...] הימנע מכל התנגדות כדי לשמור על חייו. [...] הבטח את חייו ונקוט פעולה לעריקה".²⁵ במקרים מסוימים נטשו יחידות שלמות את עמדותיהן מיד כששמעו על התקרבות כוחות המורדים, דבר שהעצים את תחושת ההתפרקות בקרב הצבא. בה בעת הקימו המורדים "מרכזי פיוס והסדרה", שאפשרו מעבר "שקט" של חלק מאנשי צבא אסד לשורות הצבא החדש. אמצעי נוסף שהשתמשו בו המורדים כדי ליצור הלם ומורא בקרב האויב היה השימוש בלוחמת רחפנים.²⁶ הם הצליחו לתקוף כלי רכב משוריינים ועמדות ארטילריה, ולשבש קווי אספקה של צבא סוריה.²⁷ ההתקפות המדויקות לא רק שהסבו נזק חומרי כבד, אלא השפיעו פסיכולוגית על כוחות המשטר וזרעו בהם פחד ודמורליזציה.²⁸

מארג הבריתות של המורדים, ובנות הברית שהכניבו בצד הסורי

נראה שלבריתות ולשותפויות של הצדדים היו השלכות על רוח הלחימה והמורל של היחידות והלוחמים. בצד הסורי נראה כי תחושת הבדידות והנטישה ממפקדי הצבא הדהדה תחושה רחבה יותר – מערכתית-אסטרטגית. תלותו הכבדה של צבא סוריה בבעלי ברית זרים, בעיקר איראן, חזבאללה ורוסיה, הפכה לנקודת תורפה.²⁹ בתחילת המלחמה תרמו בעלי ברית אלה רבות לשיפור יכולותיו הצבאיות של המשטר, אולם בחודשים שקדמו למתקפת המורדים חלה נסיגה בתמיכתם ובמעורבותם.³⁰ רוסיה ואיראן צמצמו בהדרגה את נוכחותן ואת השפעתן בסוריה בחודשים שקדמו לקריסת המשטר.³¹ מפקד מיליציה עיראקי ציין כי חזבאללה ובעלי בריתו אף נהגו בזלזול כלפי חיילי סוריה, לעיתים תוך סירוב לשתף איתם פעולה בשדה הקרב.³² מנגד, המורדים זכו לרוח הגבית ולסיוע הן מקהילות מקומיות הן מגורמים חיצוניים (בייחוד תורכיה וארצות הברית) שהעניקו להם מימון, אימונים, אמל"ח וסיוע לוגיסטי.³³ במובן זה זכו המורדים ליתרון של מעין "מגרש ביתי", עד לצבירת מסה קריטית של הישגים בדרך לבירה דמשק.

לוחמי יחידת שלדג במהלך כיבוש פסגת החרמון הסורי, דצמבר 2024. צילום: דו"ץ

תובנות ולקחים מהמקרה הסורי

ב־2019 פרסם מכון RAND סקירה המבוססת על מחקר מקיף שעסק כולו בממד אחד בלבד: רצון. לאחר שבחנו מאות תחקירים ונתונים הן ברמת הפרט הבודד הן ברמת יחידות וצבאות הן ברמה הלאומית והבין־לאומית, הגיעו החוקרים למסקנה כי "הרצון להילחם (The will to fight) הוא המשתנה הבודד החשוב ביותר במלחמה". המחקר הקיף סוגיות כלכליות, דיפלומטיות וחברתיות, וניתח אירועים שונים משלהי המאה ה־19 ועד ימינו בניסיון להשיב על השאלה מה עומד בבסיסה של העוצמה הצבאית? למרות כל השינויים שהתרחשו בעולם בעשורים האחרונים, נראה כי נותרה על כנה אמת בלתי מעורערת: "הרצון להילחם הוא הנטייה וההחלטה להילחם, להתמיד בלחימה, ולנצח. הטכנולוגיה הטובה ביותר בעולם היא חסרת תועלת ללא עוצמת הרצון לעשות שימוש בטכנולוגיה ולהתמיד בשימוש בה גם לנוכח אבדות ואסונות. הרצון להילחם מייצג את הטבע האנושי המובהק והבל־יימחה של תופעת הלחימה".³⁴

בסופו של דבר, הרצון של צבא אלאסד קרס נוכח רצונו של צבא המורדים. תהיה זו טעות לומר שקריסתו נמשכה ימים ספורים בלבד. האירועים המיידיים שהביאו להתפרקות צבא סוריה התחוללו אמנם במהירות מסחררת, אך בפועל הם המשכם של תהליכים שאירעו במשך שנים, וביתר שאת במהלך מלחמת האזרחים. המורדים השכילו לזהות רצף של נקודות תורפה בחלון זמנים מסוים, ולהעמיד מולו רצף מהלומות מתואם, משולב עם יתרונות מורליים ומאמצים תודעתיים – וכך לתרגם לפרקטיקה את הצורך להגיע להכרעה מהירה. בנובמבר 2024 הובס צבא אלאסד בעטיין של נקודות תורפה רבות, אך אפשר להגדיר את אלה הנוגעות להיבטי הרוח והמורל כמכלול: הצבא הסורי הפך פחות ופחות לצבא העם, וכשהותקף בעוצמה – כשל ביכולתו לגייס לטובת הרוח והרצון מקורות כוח מתוך העם, את הרעיון הלאומי הסורי, את הנאמנות לשלטון ועוד.

אנו נוטים לעסוק ברוח לחימה ובהיבטים שונים של מורל בעיקר סביב סוגיות של היחידה הטקטית לסוגיה – רעות, אחוות לוחמים, דמות המפקד ועוד. אלה גורמים רבי עוצמה, אך אפשר לראותם כמשלימים חשובים ולא יחידים למניעים רבים נוספים: לכידות רעיונית, הזדהות לאומית, גאווה, תחושת משמעות וצדקת דרך. לגורמים אלה נודעת חשיבות מכרעת גם באופן כללי, וגם ביחס ליכולת ההתאוששות של צבא שחטף מהלומה עזה. בהקשר הישראלי, מוקדם עדיין לסכם רשמית את המכלול של המערכה על הנגב הצפון-מערבי ביממה של 7 באוקטובר 2023, וכל השוואה בין המקרה הסורי למקבילו הישראלי מוגבלת בלשון המעטה. ובכל זאת כאשר בוחנים את קרבות 7 באוקטובר אפשר להצביע, לצד כשלים רבים, על היכולת להתאושש ממפלה ולשוב להילחם עד להדיפת האויב. היכולת לקום מהפתעה, לתקוף ולנצח היא מהמבחנים הקשים ביותר ליחידה צבאית, והמבחן שצה"ל התמודד עימו באותה יממה הוא מהקשים שניתן לתאר: ההיקף העצום של חללים, נעדרים, חטופים ופצועים, מצב קשה וחסר תקדים בעורף, קרבות קשים ומרים שבחלקם הובסו כוחות הביטחון. ובכל זאת אי אפשר לטעות בעוצמת הרצון להילחם שהפגין צה"ל, בסדיר ובמילואים.

חמאס פעלה לנוכח הגיונות דומים לאלה של HTS, אך תקוותה להכריע את צה"ל ולשבור את רצון הלחימה שלו ושל החברה הישראלית, על אף הישגיו ב־7 באוקטובר, לא התממשה. לאחריו, גם מבעד למחלוקות השונות, התבררה עוצמתה של יכולת ההזדהות הלאומית, עוצמתו של האתוס הצה"לי, צדקת הדרך ומרכיבים נוספים. ספק אם מחקרים עתידיים, יסודיים ככל שיהיו, יצליחו לבאר את התמהיל השלם של הגורמים התודעתיים והערכיים שבאו לידי ביטוי, אך אי אפשר לתאר את כושר העמידה הצה"לי בלעדיהם.

גם ההרכב הפנימי של הצבא משפיע משמעותית על חוסנו ועל יכולתו המבצעית. צבא סוריה, שנטה יותר ויותר לכיוון של צבא שאינו צבא העם, הקשה על יכולתו להיות מייצג אפקטיבי הנשען על רוחה של החברה. בדומה לעומק האסטרטגי של צבא ביחס לשדה הקרב, אפשר להצביע על מעין "עומק חברתי-לאומי" הנובע מאתוס הצבא, מהרכבו החברתי ומרמת ההזדהות של החברה עם מה שהוא מייצג. בהקשר זה, מחקרו של ג'ייסון ליאל שהתפרסם בספר Divided Armies, מצביע על הקשר הישיר בין אי שוויון פנימי לביצועי צבאות בשדה הקרב. ליאל סקר מאות עימותים צבאיים, והראה כיצד אפליה והדרה של קבוצות אתניות בתוך הצבא פוגעות באמון הבין-אתני, מחלישות את יכולתו המבצעית של הצבא ומגבירות את שיעורי העריקה. יתרה מכך, המדיניות שמדינה מאמצת כלפי קבוצות אתניות עוד לפני המלחמה – בין שדרך הענקת זכויות מלאות ובין שבאמצעות אפליה ממוסדת – משפיעה ישירות על ביצועי הצבא. כאשר קבוצות מסוימות חשות מופלות לרעה, עולה בקרבן תחושת ניכור שמובילה לערעור על סמכות הפיקוד ולירידה בנכונות להילחם. במצבים של אי שוויון קיצוני, צבאות אף נאלצים להפעיל מנגנוני כפייה כדי לשמור על לכידותם – דבר הפוגע עוד יותר בחוסן המבצעי שלהם.³⁵

אולי לא לחינם קבעה ועדת נגל לבדיקת תקציב הביטחון כי: "עקרון מודל 'צבא העם' הוא בבחינת נכס אסטרטגי המקנה לצה"ל יתרון איכותי, לצד הערך המרכזי שיש לו בחברה הישראלית. אין תחליף לשרות החובה בהיבט הכמותי, האיכותי והערכי".³⁶ העמדה זו, דווקא ביחס ליתרון האיכותי והערכי, ולא הכמותי בלבד, נראית כאחד הלקחים החשובים שניתן להפיק מהכרעת הצבא הסורי. אם יש לקח מרכזי אחד שעל צה"ל לחרוט על דגלו ממקרה הבוחן הסורי הוא שעלינו לחזק את האוריינות שלנו ואת הבנות העומק על יכולתו של הצד האחר, להגביר ולחשל את רוח הלחימה של לוחמיו מחד גיסא, ולהמשיך ולהעמיק בשיטתיות

את העיסוק שלנו בגורמים המחזקים את רוח הלחימה אצלנו מאידך גיסא. לעיסוק זה חשיבות מכרעת הן ביכולת להתמודד עם התקפות רחבות ומפתיעות, הן בהקשר של עימות מתמשך וארוך בעל שורשים רעיוניים ודתיים כאחד.

סיכום

מערכת המורדים נגד צבא סוריה בסוף 2024 משמשת מקרה בוחן יוצא דופן להבנת תפקידם של מורל ורוח לחימה בעימותים צבאיים. קריסתו הדרמטית של צבא אלאסד מול התקדמותם המהירה של המורדים נבעה לא רק מיתרונות צבאיים וטקטיים, אלא גם מהבדלים מהותיים ברוח הלחימה של שני הצדדים. בעוד המורדים הצליחו לאחד כוחות סביב מטרה משותפת, הפגינו לכידות ארגונית, תיאום אסטרטגי ושימוש מתקדם בלוחמה פסיכולוגית ותודעתית, סבל הצבא שמנגד משחיתות עמוקה, מתנאי שירות קשים, מחוסר אמון במפקדים ומבידוד יחסי.

ההצלחה הראשונית של המורדים יצרה גלגל תנופה פסיכולוגי, שהגביר את הדמורליזציה בקרב חיילי המשטר, בעוד השימוש המושכל שלהם במדיה חברתית ובלוחמה תודעתית ערער עוד יותר את אמונם של חייליו של אלאסד במערכה. הפערים ברוח הלחימה היו כה מהותיים, עד כי אי אפשר להסביר את תוצאות המערכה רק באמצעות שיקולים צבאיים גרידא. קריסתו של צבא סוריה אינה רק תוצאה של אירועים מיידיים, אלא של תהליכים ממושכים של שחיקת האמון בצבא ובמשטר. בתוך כך, נבחנות גם השלכות אפשריות שנוגעות לישראל, הן מבחינת חשיבות השמירה על צבא שמייצג את כלל החברה הן בנוגע לחוסנו הרעיוני והמבצעי מול אתגרי העתיד.

אנו מבקשים להודות לד"ר אורנה קזמירסקי שדחפה לכתיבת המאמר כבר בראשית דצמבר 2024, ולד"ר ענת חן על עזרתן בעריכת המאמר. כמו כן אנו מבקשים להודות לד"ר יהודה בלנגה, לד"ר כרמית ולנסי ולד"ר חי איתן כהן ינרוג'ק, על הערותיהם מאירות העיניים למאמר בשלבים שונים של כתיבתו.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

[1] אמ"ץ תוה"ד (2007). עקרונות המלחמה

[2] אמ"ץ תוה"ד (2007). אבני היסוד של העשייה הצבאית

[3] סוכנויות הידיעות. (2024, 13 בדצמבר). שנה של תכנון וברית לא מובנת מאליה: כך הוקמה לתחייה רוח המרד הסורי. מעריב

[4] Burke, J. (2024, December 08). Syria's rebels had strengths, but it was his regime's weakness that undid Assad. The Guardian

- [5] Shawakh, A., Abu Nuqta, A., Issa, H., & Alabdallah, O. (2024, July 02). Map of Foreign Forces in Syria, Mid-2024. Jusoor
- [6] Gebeily, M., Al-Khalidi, S., Rasheed, A., & Azhari, T. (2024, December 13). How Assad's army collapsed in Syria: demoralised conscripts, absent allies. Reuters
- [7] Blomfield, A. (2024, December 17). The implosion of Assad's army, told by those who dropped their weapons and ran. The Telegraph
- [8] מערכת ישראל היום. (2024, 13 בדצמבר). מורל נמוך ושחיתות: כך קרס צבא סוריה מול המורדים. ישראל היום
- [9] Reuters & TOI. (2024, December 12). Demoralized and abandoned by allies: Why Syria's army didn't fight for Assad. Times of Israel
- [10] Gebeily, Al-Khalidi, Rasheed & Azhari (2024)
- [11] Ynet. (2024, December 13). Corruption and dependence on Iran and Hezbollah: How Assad's army collapsed. Ynet
- [12] Gebeily, Al-Khalidi, Rasheed, & Azhari (2024)
- [13] בלנגה, י' (2024, 4 ביולי). הרפורמה המדאגה בצבא סוריה. ישראל היום
- [14] שם
- [15] בומנדיל, ס' (2025). והרוח תקום - על רוח לחימה ועל עניינים שברוח (מהדורה שנייה). אמ"ץ-תוה"ד
- [16] Blomfield (2024)
- [17] Gebeily, Al-Khalidi, Rasheed, & Azhari (2024)
- [18] Reuters. (2024). How did Syria's rebels manage to topple Assad? Reuters
- [19] Durgham, N. (2024, December 6). Why the Syrian army collapsed so quickly in northern Syria. Middle East Eye
- [20] סוכנויות הידיעות (2024)
- [21] Gebeily, Al-Khalidi, Rasheed, & Azhari (2024)
- [22] Chotiner, I. (2024, December 3). How the Syrian Opposition Shocked the Assad Regime. New Yorker; Durgham (2024)
- [23] Rights. (2022, January 31). The Most Notable Hay'at Tahrir al Sham Violations Since the Establishment of Jabhat al Nusra to Date. The Syrian Network for Human Rights: https://snhr.org/wp-ble_Hayat_Tahrir_al_Sham_Violations_Since_the_Establishment_of_Jabhat_al_Nusra_to_Date_1_en.pdf
- [24] International Religious Freedom. (2022, November). Factsheet- Religious Freedom in Syria. United States Comission on International Religious Freedom
- [24] בשבועות שחלפו מאז ההשתלטות על סוריה, התרבו העדויות על יחס קשה ומאיים לעדה העלווית בכלל, ולכאלה שתמכו וסייעו לשלטון אלאסד ספציפית. בכלל זה נצטברו במהלך מרס 2025 עדויות לטבח המוני בקרב בני העדה. ראו: Abdel-Baqui, O. (2025, January 12). Syria's Alawites, Sect of the Assads, Fear for Their Future. Wall Street Journal; Trofimov, Y. (2025, January 31). In the New Syria, Religious Minorities Swing Between Hope and Fear. Wall Street Journal; Vial, G. (2025, January 17). HTS raids and forced disappearances fuel fear in Syria's Alawi heartlands. Middle East Eye; Loveday, M., Cheeseman, A., & El Chamaa, M. (2025, March By Loveday Morris, Abbie Cheeseman and Mohamad El Chamaa). Hundreds reported killed in sectarian violence in Syria's Alawite heartland. Washington Post (9 במרס, 2025). כאלף הרוגים בסוריה, ביניהם קשישים וילדים: מאחורי העימות שהפך לטבח. ישראל היום
- [25] כרוז מ־4 בדצמבר 2024. <https://syria.liveuamap.com/en/2024/4-december-11-rebels-have-issued-a-notice-to-the-governments>
- [26] סוכנויות הידיעות. (2024)
- [27] שם
- [28] Burke (2024)
- [29] Usher, S. (2024, December 6). Damascus and Assad now in Syrian rebels' sights. BBC

Burke (2024) [30]

Binkov's Battleground. (2024). How and why did Assad lose Syria in just 12 days? Binkov's Battleground [31]

Reuters & TOI. (2024) [32]

Ibid [33]

Connable, B, McNerney, M.J., Marcellino, W., Frank, A., Hargrove, H., Posard, M.N., Zimmerman, R., et al. 2019. Will to Fight: Returning to the Human Fundamentals of War. RAND Corporation [34]

Lyll, J. (2020). Divided Armies: Inequality and Battlefield Performance in Modern War. Princeton University Press [35]

[36] (2024). הוועדה לבחינת תקציב מערכת הביטחון ובניין הכח בראשות תא"ל (מיל') פרופ' יעקב נגל, דו"ח סופי, גרסא בלתי מסווגת